



Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område Landskapsutveckling

Societetsparken i Norrtälje

– nulägesanalys och utvecklingsförslag

The Societypark in Norrtälje – situation analysis and development proposal

Sara Johansson



Examensarbete 15 hp
Landskapsingenjörsprogrammet
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
Alnarp 2011

Societetsparken - nulägesanalys och utvecklingsförslag

The Societypark in Norrtälje – situation analysis and development proposal

Sara Johansson

Handledare: Mark Huisman, SLU, Institutionen för landskapsutveckling

Examinator: Tim Delshammar, SLU, Institutionen för landskapsutveckling

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: C

Kurstitel: Examensarbete för landskapsingenjörer

Kurskod: EX0361

Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet

Examen: 2011

Ämne: Landskapsplanering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och år: april 2011

Omslagsbild: Sara Johansson

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: *utvecklingsförslag, inventering, funktion, brukargrupper*

Förord

Tack till min handledare Mark Huisman för ditt engagemang och din hjälp med arbetet!
Jag vill även tacka Tom Johansson och Pernilla Logren på Norrtälje kommun för ritningar och material och för att ni tog er tid att svara på mina frågor.

*April 2011, Norrtälje
Sara Johansson*

Sammanfattning

Societetsparken ligger i Norrtälje sju mil norr om Stockholm. Parken är 3,5 hektar stor och ligger vid vattnet i Norrtälje hamn. Den skapades 1860 som en kurortspark då det vid den tiden fanns ett varmbadhus i Norrtälje. Den är Norrtäljes största park och betecknas som stadspark. Parken fyller idag många olika funktioner såsom rekreation, lek, idrott, plats för olika evenemang med mera. Vegetationen i parken har med tiden blivit sliten och den består till största delen av stora träd, många av dessa har låg vitalitet och behöver bytas ut. Syftet med arbetet är att upprätta ett förslag till utvecklingsplan för Societetsparken i Norrtälje med fokus på parkens funktion, de olika brukargrupperna och parkens historik.

För att få en bild av Societetsparkens historia har jag sökt efter litteratur och historiska kartor. För att få en större förståelse för parken och dess utveckling och dess olika områden har jag även läst litteratur rörande den historiska utvecklingen av den offentliga parken i Sverige. En jämförelse mellan Societetsparken och Pildammsparken i Malmö och Vasaparken i Stockholm har också gjorts eftersom parkerna liknar varandra. De tre parkerna har alla många olika funktioner och brukargrupper. En inventering av Societetsparkens vegetation har genomförts för att kartlägga parkens olika träd- och buskarter. Även trädens vitalitet redovisas efter en trädinventering gjord av arborister 2009. Information om parkens skötsel, hur parken har förändrats och vilka planer som finns för parken idag har Norrtälje kommuns avdelning Teknik och Service stått för.

Vid skapandet av ett utvecklingsförslag finns det en del olika faktorer att ta hänsyn till. I kapitel 7 presenteras de överväganden som är av intresse för Societetsparken. Exempel på dessa är: befintliga förslag för parken, parkens olika funktioner och vikten av dessa samt hur skötselinsatserna och skötselstandarden kan påverka ett utvecklingsförslag.

De frågeställningar som arbetet behandlar är:

- Hur kan parken förbättras med hjälp av hållbar vegetation, utan att det uppstår konflikter med parkens nuvarande funktion?
- Hur ser parkens historia ut och går det att återskapa en del av den och samtidigt bibehålla parkens funktion?
- Vilka förändringar av parkens utformning kan göras för att skötseln av parken ska bli mer hållbar?

Generellt kan sägas att det går att förändra mycket i parken utan att funktionen förändras. Förändring av vegetationen går att göra så att det inte påverkar funktionen förutom enstaka evenemang. Dessutom kan utbyte av viss vegetation mot annan påverka skötsel av parken positivt. Att till exempel byta ut slitna gräsytor som inte kan leva upp till den standard de ska ha mot marktäckande buskage underlättar skötseln och ger dessutom ett mer välskött intryck. Parkens historiska utformning kan med fördel återskapas till viss del utan att det påverkar funktionen.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte	1
1.3 Metod och material.....	2
2. Societetsparken i Norrtälje	3
2.1 Brukargrupper	3
2.2 Historia	4
3. Pildammsparken	6
3.1 Beskrivning	6
3.2 Utförda förbättringar av parken	6
4. Vasaparken	8
4.1 Beskrivning	8
4.2 Utförda förbättringar av parken	8
5. Den offentliga parkens utveckling i Europa och Sverige	10
5.1 Kurorten och sanatorieparken	11
6. Societetsparken i Norrtälje, observationer	12
6.1 Vegetation	12
6.2 Belysning och markmaterial.....	13
6.3 Skötsel	14
6.4 Områdesbeskrivningar	14
6.4.1 Område A	14
6.4.2 Område B.....	14
6.4.3 Område C.....	14
6.4.4 Område D	15
7. Överväganden inför formulering av utvecklingsplan	17
7.1 Parkens funktion	17
7.2 Befintliga förslag till förändring av Societetsparken.....	18
7.3 Parkens historia	19
7.4 Jämförelse mellan Societetsparken, Pildammsparken och Vasaparken	19
7.5 Växtmaterial	19
7.6 Skötsel	20
8. Utvecklingsförslag	21
8.1 Område A	21
8.2 Område B.....	22
8.3 Område C.....	23
8.4 Område D	23
9. Diskussion	25
9.1 Utvecklingsförslagets påverkan på parkens funktion	25
9.2 Utvecklingsförslagets påverkan på skötseln av parken	25
9.3 Möjligheten att återskapa parkens historia utan att funktionen påverkas.....	26
Källförteckning	27

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Offentliga parker fyller ofta många olika funktioner. Det kan vara svårt att utforma en park så att olika brukargrupper blir nöjda och intressekonflikter inte uppstår. Jag ska i det här arbetet fördjupa mig i en park, Societetsparken i Norrtälje stad. Anledningen till att jag vill skriva om Societetsparken beror på att jag är uppvuxen i närheten av Norrtälje och har under åren spenderat en hel del tid i parken. Innan jag påbörjade min utbildning till landskapsingenjör såg jag på parken med andra ögon än jag gör nu. Det var för mig en helt vanlig, ganska tråkig offentlig park. Nu när jag är i slutet av min utbildning har jag fått en helt annan bild av det offentliga rummet och dess grönområden. Jag har lärt mig hur stor betydelse det har att det finns grönområden som fungerar, platser där människor vill vara. Därför vill jag gärna undersöka hur parken skulle kunna förändras till det bättre. För att få en bättre bild av hur en bra fungerande park kan se ut ska jag göra en jämförelse med två andra parker som i grunden har en liknande funktion. Dessa två parker är Pildammsparken i Malmö och Vasaparken på Norrmalm i Stockholm.

Societetsparken är idag en park som fyller många funktioner. Exempel på dessa är:

- Promenadstråk/rekreation
- Idrottsaktiviteter som till exempel tennis och utomhusgymnastik
- Plats för lek
- Teater- och musikscen
- Evenemang, till exempel Custom Bike Show, American CarShow

Parken är Norrtäljes största park och har från början varit en så kallad finpark. Idag används parken mest till lek och idrott. Vegetationen i parken är idag gammal och till viss del farlig, det finns många stora träd som har låg vitalitet. Skötselinsatserna har under längre tid varit begränsade och många planteringar ser idag ganska tråkiga ut, en del har försvunnit då sly har tagit över. Den senaste förändringen av parken skedde 2008 då kommunen investerade i nya lekredskap och ett utomhusgym. Förutom en lindallé (*Tilia ssp.*) som tillkom 2006 har Norrtälje kommun inte utförd några förändringar gällande vegetationen i parken.

1.2 Syfte

Syftet med arbetet är att upprätta ett förslag till utvecklingsplan för Societetsparken i Norrtälje med fokus på parkens funktion, de olika brukargrupperna och parkens historik.

De frågeställningar arbete utgår från är:

- Hur kan parken förbättras med hjälp av hållbar vegetation, utan att det uppstår konflikter med parkens nuvarande funktion?
- Hur ser parkens historia ut och går det att återskapa en del av den och samtidigt bibehålla parkens funktion?
- Vilka förändringar av parkens utformning kan göras för att skötseln av parken ska bli mer hållbar?

1.3 Metod och material

För att få en förståelse för den offentliga parkens historia i Sverige har jag sökt efter litteratur inom det området, den delen av litteraturstudien som handlar om historia bygger till stor del på Eivor Buchts avhandling *Public Parks in Sweden 1860-1960, the planning and design discourse*. Efter att jag hittat nyttig information om detta så kunde jag lättare söka efter och förstå information rörande Societetsparkens historia. På Norrtälje Stadsbibliotek och Norrtälje Stadsarkiv har jag hittat litteratur om parkens historia. I de flesta av de böcker och artiklar jag funnit har det stått ganska lite om Societetsparken vilket gjort att jag fått använda mig av ganska många olika källor för att få en klar bild av historien.

I arbetet ska jag jämföra Societetsparken i Norrtälje med Pildammsparken i Malmö och Vasaparken i Stockholm. Jag valde dessa två parker att jämföra med på grund av att de liknar Societetsparken, de är både aktivitetsparker samtidigt som de är finparker. De har dessutom anlagts under samma tidsperiod. Information om Pildammsparken och Vasaparken har jag sökt genom Malmö- och Stockholms stads hemsidor och i litteraturen. När det gäller Societetsparkens olika funktioner visste jag från början en del själv, men för att få en klarare bild har jag sökt efter artiklar och läst på hemsidor om de olika aktiviteterna och evenemangen som pågår i parken.

För att kunna ta reda på så mycket som möjligt om Societetsparken har jag kontaktat Norrtälje kommun. Jag har fått mycket bra hjälp av Tom Johansson och Pernilla Logren på Teknik- och Serviceavdelningen. De har gett mig information bland annat om hur skötseln bedrivs i parken, hur Kommunen gör medborgarundersökningar, hur och varför parken har förändrats och vilka planer det finns för Societetsparken idag.

Inventeringen av parkens träd har skett med hjälp av en färdig trädinventering utförd 2009 av kommunens dåvarande entreprenör och med hjälp av ritningar över parken som Norrtälje kommun tillhandahållit. Jag har även gjort en egen inventering över parkens olika buskarter och dokumenterat parken genom fotografier för att kunna ge en bild av hur parken ser ut.

2. Societetsparken i Norrtälje

Societetsparken ligger vid vattnet i Norrtälje hamn, se figur 1. Den norra långsidan av parken ligger i direkt anslutning till vattnet. Societetsparken är den största parken i Norrtälje med en yta på 3,5 hektar. Den betecknas som stadspark av Norrtälje kommun ¹.



Figur 1. Flygfoto över Societetsparken. Källa. www.google.se

2.1 Brukargrupper

I Parken finns möjlighet till många olika aktiviteter. I den västra delen av parken ligger en utomhusscen som används till olika evenemang. Det finns stora gräsytor som används till allt från picknick och brännboll till organiserad idrott i form av utegymnastik ledd av Friskis och Svettis. Längs med den norra sidan av parken som ligger i anslutning till vattnet finns båtplatser och en bit bortom parken ligger gästhamnen för fritidsbåtar, den drivs av Kommunens Kultur- och Fritidskontor. (Norrtälje Kommun, 2011a).

I mitten av parken finns fyra tennisbanor som drivs av Norrtälje tennisklubb, klubben har funnits sedan 1924. Men även innan klubben startades spelades det tennis i Societetsparken, den första banan låg under största huset "Gjutaren". Banan sköttes då av badhotellet. Den första tennisbanan i själva Societetsparken anlades 1942. Den andra banan anlades 1950 och många matcher spelades mot stockholmsklubbar. Vid dessa tillfällen var det fest i parken. Under 1950-talet anordnades idrottsmässa i Societetsparken, bland annat så fanns det då dansbana och scen i parken. 1974 byggdes den nuvarande tennispaviljongen, det skedde i samarbete med kommunen och Naturvårdsverket (Norrtäljetk, 2011).

Årliga återkommande evenemang som upptar hela parkens yta är Custom Bike Show och American Car Show. 2009 hade Custom Bike Show 10 000 besökare och 2009 14 000

¹ Mailkontakt med Pernilla Logren, Norrtälje Kommun 2011-02-18

besökare (Norrtälje Tidning, 2011). 2008 investerade kommunen i ny lekutrustning som är tillgänglighetsanpassad. Längst österut i parken har kommunen i samarbete med Vårdbolaget Tiohundra² anlagt ett utomhusgym³.

2.2 Historia

Det som idag är Societetsparken var vid 1860 ett träskliknande område. Garveriet som låg i närheten använde platsen till att tippa sina sopor. Vid den här tiden har viss pålning och muddring av området påbörjats för att skapa en riktig hamn (Larsson, 2008). Societetsparken började anläggas på 1860-talet (Roslagsmuseet, 1988).

1844 uppfördes det första varmbadhuset i Norrtälje. Stads- och provinsialläkaren Pehr Georg Palmgren hade funnit att Norrtäljeviken innehöll utmärkt badgyttja (Kjellberg, 1922). Gyttjan var hälsobringande för reumatiker och nervsvaga (Lijsing, 1947). Detta badhus var troligtvis ganska litet då det redan 1848 uppfördes ett nytt badhus på samma plats. År 1864 övergick badhuset till ett nytt bolag, "Norrtälje nya badhusbolag" och det stora varmbadhuset uppfördes och stod färdigt 1865 (Kjellberg, 1922). Societetsalongen byggdes 1862 och var samlingsplats för bad- och sommargäster. Bredvid alongen var en mindre societetspark anlagd. (Larsson, 2008). Höger om huset byggdes ett lusthus, Trädgårdspaviljongen som sedermera blev ett kafé (Lijsing, 1947).

Kajen i Norrtäljeviken byggdes 1880 och området som då kallades Katthavet blev utfyllt med muddermassa, parken började så småningom växa fram till sin nuvarande form, se figur 2 och 3 (Lijsing, 1968). Parken anlades för badgästerna så de kunde promenera från Societetshuset ut till badhuset (Larsson, 2008). Ovanför Societetsparken anlades 1879 en park till för badgästernas skull, Granparken. Promenadstigar skapades och sittbänkar ställdes ut, dessutom planterades en sorts ädelgran vilket skulle bidra till ett hälsosamt klimat (Lijsing, 1947). År 1890 planterades cirka tusen silvergranar (Kustgran – *Abies grandis*, efter egen inventering) i Granparken. I societetsparken planterades cirka 70 lindar (*Tilia ssp.*) Kring de diken som fanns på den tiden planterades 300 vanliga svenska granar och några hundra prydnadsväxter (Norrtälje Tidning, 1890).

Under slutet av 1800-talet lockade badhuset 400-500 besökare per säsong, ibland upp till 1000 personer. Societetshuset revs 1945 för att ge plats åt ett modernt badhus. Badhusets besökare minskade i samband med andra världskriget och 1955 såldes det för 75 kr, och revs samma år (Larsson, 2008).

² Vårdbolaget Tiohundra bedriver den verksamhet som tidigare drevs av Norrtälje Kommun. Bolaget ägs av Stockholms läns landsting och Norrtälje Kommun.

³ Mailkontakt med Pernilla Logren, Norrtälje Kommun 2011-02-04



Figur 2: Societetsparken och hamnområdet som det såg ut 1857 innan utfyllnaden av området hade påbörjats. Källa: www.lantmateriet.se © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055



Figur 3: Området har blivit utfyllt och kajen har byggts. Kartan är ritad efter ett flygfoto taget 1945. Källa: www.lantmateriet.se © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055

3. Pildammsparken

Pildammsparken ligger i de västra delarna av Malmös innerstad. Den är Malmös näst största park och har en yta på 45 hektar. I parken finns förutom den stora dammen som har gett parken dess namn även en utomhusscen, en näckrosdamm och Drottning Margaretas blomstergata (Malmö Stad, 2011a).

3.1 Beskrivning

Pildammsparkens äldsta delar skapades till den Baltiska utställningen 1914. Utställningsområdet låg runt pildammarna som delvis var konstgjorda och fungerade som vattenreservoar för Malmös innevånare (Pehrsson, 1986). Utställningsområdet utformades av arkitekten Ferdinand Boberg, med hjälp av kronprinsessan Margareta (Malmö Stad, 2011b). Vid den kungliga paviljongen som uppfördes i parken som en del av utställningen, utformade kronprinsessan Margareta en rak gång kantad av blomsterrabatter. (Pehrsson, 2000). Namnet Pildammsparken kommer av att pilar planterades längs med dammens skyddsvallar (Malmö Stad, 2011b).

På grund av att första världskriget bröt ut så avbröts utställningen då två av de deltagande länderna låg i krig med varandra. Malmös stadsfullmäktige beslutade att en stor park, den Baltiska parken, skulle uppföras till minne av utställningen. Det var Erik Erstad-Jørgensen som fick uppdraget att rita den nya parken (Pehrsson, 1986). Jørgensens plan var uppbyggd av en monumentalplats som korsas av två mjukt svängda huvudvägar. Förslaget var utformat i engelsk stil men hade inslag av mer strikta geometriska former. År 1916 godkändes planen men på grund av besparingsförslag ändrades en del av utformningen, de södra delarna av parken reducerades (Pehrsson, 2000).

På grund av första världskriget avstannade förberedelserna för parken och en del av området användes till potatisodling. År 1921 påbörjades anläggningsarbetet med parken med hjälp av nödhjulsarbeten som inleddes på grund av den stora arbetslösheten (Pehrsson, 1986). Ett år tidigare, 1920 avgick Malmös stadsingenjör och Erik Bülow-Hube tillträde tjänsten. 1923 upprättade han tillsammans med länsarkitekten Nils A. Blanck ett nytt förslag till parkens utformning. Det nya förslaget har tydliga geometriska former. Bland dessa former finns en stor gräsplan från vilken det löper raka gångar åt de olika väderstrecken (Pehrsson, 1986). Planen innehåller bland annat även en utomhusteaterscen och en fotbollsplan. Det förslag som Erik Erstad-Jørgensen lade fram år 1916 genomfördes inte med undantag för parkens norra delar som skiljer sig från resten av parken. Erstad-Jørgensen förslag var av engelsk romantisk stil medan Bülow-Hubes förslag var av nyklassicistisk stil (Pehrsson, 2000).

3.2 Utförda förbättringar av parken

Malmö Stad har satsat på att restaurera Kronprinsessan Margaretas Blomstergata. Vid den Baltiska utställningen år 1914 fanns tegelmurar vid sidan om rabatterna, dessa återskapades år 2005. Malmö Stad tog hjälp av stadsantikvarie Anders Rejnert som rekonstruerade hur murarna såg ut när de från början uppfördes. I rabatterna längs med murarna planteras

varje år sommarblommor. 1989 invigdes tre nya fontäner i Pildammarna som under kvällarna belyses med olika färger. För att förhöja effekten ytterligare används även musik i samband med ljuseffekterna. Parken har ett stort spektra av brukargrupper då den erbjuder många olika funktioner. Den stora gräsytan som går under namnet tallriken används som festplats men även som plats för idrottsaktiviteter och annan rekreation i form av picknick och liknande. Utomhusscenen används under årets varmare tid och drar många olika åldersgrupper. Det finns gott om ytor och gångvägar som används till både promenader och joggingrundor (Malmö Stad, 2011b).

Malmö stads gatukontors drift- och underhållsavdelning driver sedan år 2006 något som kallas Veckans Park. De besöker några parker per år och pratar med besökarna vad de tycker om skötseln av parken. Syftet är att lyssna på besökarnas åsikter och sedan göra förbättringar av skötseln utifrån deras åsikter. Intresset för dessa möten har visat sig vara mycket stort. Det finns även möjlighet att lämna åsikter om alla stadens parker året runt via Malmö Stads hemsida (Malmö Stad, 2011c).

4. Vasaparken

Vasaparken är ungefär 5,5 hektar stor och ligger på Norrmalm i Stockholm. (Stockholm Stad, 2011). Parken anlades på 1890-talet. Tanken med parken var att den skulle öka intresset för stadsdelen som den ligger inom och leda till ny bebyggelse. Vasaparken kallades förut för Sabbatsbergsparken. Delar av parken är anlagd på samma plats där gamla Bergianska trädgården låg. Vasaparken var tillsammans med Vitabergsparken, Tantolunden och Vanadislunden naturliga parker med inhemskt växtmaterial. I dessa parker fick alla ytor beträdas, även grasmattorna. De fyra parkerna ingick i ett stadsplaneförslag för Stockholm som utformades på grund av stadens snabba befolkningsökning under andra hälften av 1800-talet (Nolin, 1999).

4.1 Beskrivning

1892 upprättade Alfred Medin ett förslag där han belyste platsens fördelar och att den lätt skulle kunna förändras till en park. I förslaget fanns även lekplatser och källbackar. 1897 upprättades fyra olika förslag för parken, ett av dessa antogs och parken började byggas under hösten samma år. Vasaparken skiljer sig från de andra parkerna som ingick i stadsplaneprogrammet genom att en stor oval gräsplan skapades som var avsedd att användas för lek och idrott. Av de parker som anlades i Stockholm under samma tid var Vasaparken den park som var mest inriktad på barns lek (Nolin, 1999). Parken var den första i Stockholm som hade plana gräsytor som fick användas. (Gunne, 2007). Parken skulle även kunna användas hela året och skridskobanor och källbackar anordnades (Nolin, 1999).

Enligt Nolin (1999) kallade Stockholms förste stadsträdgårdsmästare Alfred Medin Vasaparken och de andra parkerna som ingick i stadsplaneförslaget för folkparker. De var i första hand till för arbetarklassen men även för de borgerliga. Målet med att skapa fler parker i staden var att innevånarna skulle kunna stanna i staden under sommaren istället för att resa ut på landsbygden. Vasaparken fick även en musikpaviljong som uppfördes under början av 1900-talet. Andersson (2000) skriver att Torsgatan som löper längs med parkens västra delar breddades i början av 1940-talet. De västra delarna bestod av berg, delar av det sprängdes bort. Av stenblocken som blev kvar skapades en stenträdgård med branta stigar och utspridda stenar. Vid samma tid skapades även tre klippträdgårdar som är muromgärdade och kvadratiska.

4.2 Utförda förbättringar av parken

Vasaparken gjordes om år 2006. Arkitekterna som ritade förslaget till ombyggnaden av parken har skapat en plats anpassad för 2000-talets aktiviteter. Innan de började skissa på förslaget spenderade de mycket tid i parken för att se hur den används under hela året och dessutom under olika tider på dygnet. Parken används till många olika aktiviteter och av olika åldersgrupper. Fotbollsplanen används av både skolklasser och ungdomar som bor i området. Lekplatsen är en viktig plats för alla barn som bor i stadsdelen. På kvällarna fungerar parken som områdets egen trädgård eller bostadsgård, det grillas och spelas brännboll med mera. Även de som vill ägna sig åt lite lugnare aktiviteter kan göra detta vid parkens boulebana. Arkitekterna menar att det i förslaget var viktigt att bevara funktionen

som parken hade, formen var inte det viktigaste. Men funktionen ska samtidigt bindas in i en enhetlig design för hela parken. Den nya lekplatsen i Vasaparken har blivit omtalad. Den mellersta delen består av kullar beklädda med gummi-asfalt. Många av de gamla lekredskapen har tagits bort och ytor för mer fria leka har istället skapats (Gunne, 2007). I gummi-asfalten har studsmattor fällts in och murar har byggts upp med klätterrep på sidorna (Ortogonal, 2011).

Gunne (2007) skriver även att Stockholm Stad hade krav på att parken skulle vara tillgänglighetsanpassad och det är stora delar av parken idag. Säkerhet och belysning var också ett krav som beställaren hade och det har realiserats i form av funktionsbelysning men även effektbelysning. Eftersom parken har många besökare har fokus legat på att välja slitstarka material och för att markera huvudvägen i parken har kantsten lagts ut. Det riktiga gräset har bytts ut mot konstgräs och under det ligger slingor som gör det möjligt att frysa gräsplanen på vintern för skridskoåkning. Vasaparken är den första parken i Sverige där den sortens teknik används.

5. Den offentliga parkens utveckling i Europa och Sverige

I många svenska städer diskuterades anläggandet av offentliga parker redan under första delen av 1800-talet men det dröjde oftast till mitten av 1800-talet innan idéerna blev verklighet. Parkerna innehöll ofta musikpaviljonger och caféer, de fungerade som mötesplatser och var en viktig del av livet för de borgerliga familjerna. Arbetare och tjänstefolk vistades sällan i parkerna trots att det inte fanns något förbud mot det (Andréasson, 2007). Under åren 1860-1930 var svensk trädgårdsplanering influerad av två olika stilar. Den ena stilen kallades formell- eller geometrisk stil och den andra för naturell- eller fri. England och Tyskland var de länder som hade störst påverkan. Nedan beskrivs innebörden av Engelsk- och Tysk stil kortfattat, men även den Franska som även den har haft viss påverkan (Bucht, 1997).

Enligt Bucht (1997) har den engelska stilen tagit sina influenser från naturen, den är mer pittoresk och formen är oregelbunden men med en gömd symmetri. Den engelska stilen innehåller bara böljande linjer. Den franska stilen hämtar sina influenser från byggnadskonsten och är dekorativ med symmetriska, raka linjer. Den Tyska stilen är en blandning av de ovan beskrivna. Formen är i det stora symmetrisk men oregelbunden i detaljerna, linjerna är enbart böljande.

Andréasson (2007) skriver att de första stadsparkerna var oftast små, stilen som utformningen oftast följde var den tyska stilen. Planteringarna var välordnade och nya exotiska växter användes vars form och färg hade stor variation. Under 1880-talet blev tapetgrupper populära i de offentliga parkerna. En tapetgrupp består av en rund eller oval rabatt som är en aning välvd. Växterna, som oftast bestod av suckulenta bladväxter sitter i mer eller mindre komplicerade mönster. Fördelen med dessa bladväxter var att de var tåligare och såg vackra ut längre än de vanliga utplanteringsväxterna.

Under slutet av 1800-talet började synen på den offentliga parken förändras. Medvetenheten om grönskans betydelse för stadsbefolkningen ökades och parkerna började få en mer naturlig utformning (Andréasson, 2007). Englands stadsplanering var under denna period internationellt känd. År 1898 utkom "Garden cities of tomorrow", skriven av Ebenezer Howard. Han menade att städernas grönområden var viktiga delar som skulle ingå i stadens struktur. Stadens grönområden var viktiga både för produktion av mat och för rekreation. I Sverige infördes dessa idéer år 1905-1930 i många städer och byar. Efter sekelskiftet 1900 började dessutom andra idéer om parkdesign komma från Europa, med Tyskland som förebild. De nya influenserna handlade om de sociala aspekterna, parkerna skulle användas för lek och sport. Dessa idéer fick fäste och blev under tiden före första världskriget dessutom införda i flera parker i Europa (Bucht, 1997). Parkerna skulle vara mer folkliga och det skulle finnas plats för vila och rekreation samtidigt som det skulle vara en plats för lek. Istället för de exotiska växterna valdes inhemska trädslag som till exempel björk (*Betula ssp.*) och lind (*Tilia ssp.*) (Andréasson, 2007).

Den engelska stilen var på väg att försvinna under slutet av 1800-talet. År 1892 utkom skriften "The Formal Garden of England", skriven av Reginald Blomfield. Hans åsikter bidrog till att den engelska stilen fick ett relativt tvärt slut. År 1905 bestod all parkdesign i Europa av den arkitektoniska/franska stilen. I svenska städer fanns det oftast inte tillräckligt med

resurser för att följa den formella stilen eftersom det krävdes mer arbete, det var enklare att anlägga parker som följde landskapet. Den formella stilen användes främst vid mindre anläggningar, framför större byggnader eller herrgårdar. I Sverige fick inte heller de nya idéerna angående de sociala aspekterna särskilt stort genomslag. Ett undantag finns dock, i Malmö infördes en del av idéerna med hjälp av stadsplaneraren Erik Bülow-Hube. I övriga Sverige dröjde det till slutet av 1920-talet tills de sociala aspekterna inom parkdesign introducerades. Från 1930 till 1950 utvecklades den naturalistiska stilen mer, dessutom integreras den med de sociala aspekterna (Bucht, 1997).

5.1 Kurorten och sanatorieparken

Under 1800-talet blev industrialismens baksidor kända och folkhälsan blev viktig, men diskussionerna rörde inte enbart arbetarklassen utan även överklassen. Kurorter och sanatorier började byggas för att den intellektuellt utarbetade överklassen skulle stärka sin hälsa. Mellan 1890 och 1920 var nervtrötthet ett sjukdomsbegrepp. I behandlingen mot nervtrötthet ingick frisk luft, motion och lantlig miljö. Hälsan var det som stod i centrum på kurorten men det fanns oftast ett stort nöjesliv. Restauranger och societetshus var vanliga inslag, lika viktiga som brunnshus eller badhus. Parkerna och trädgårdarna var en nödvändig del av kurorten då promenader var obligatoriska om kurprogrammet skulle följas (Andréasson, 2007). En sanatoriepark innehöll förutom det som fanns på kurorten även nyttoodlingar. Dessa parker tillkom oftast senare än kurortsparkerna och är enklare till sin utformning. Växterna valdes för att skapa en läkande miljö. Talldungar som doftar friskt är ett exempel på detta (Andréasson, 2007).

Societetsparken i Norrtälje följer historien om kurorter och sanatorieparker. Parken anlades för badgästernas skull och innehöll möjlighet till frisk luft och motion men det fanns även möjlighet till nöjesliv i Societetshuset och vid musikpaviljongen. Societetsparken innehöll allt det som en kurort skulle innehålla. Granparken som ligger ovanför Societetsparken anlades med mer naturlig karaktär, den fungerade mer som en sanatoriepark med sina många granar som skulle skapa frisk luft.

6. Societetsparken i Norrtälje, observationer

I det här kapitlet beskrivs Societetsparken mer ingående. Övergripande delar som parkens vegetation, belysning, markmaterial och skötsel behandlas först. Sedan delas parken in i fyra olika delområden för mer detaljerade beskrivningar.

6.1 Vegetation

Vegetationen i parken består till största delen av större träd som står mer eller mindre utspridda inom gräsytor. De trädarter som förekommer mest i parken är inhemska arter som lind (*Tilia ssp.*), björk (*Betula ssp.*), ask (*Fraxinus excelsior*), lönn (*Acer ssp.*) skogsalm (*Ulmus glabra*). Övrig vegetation i parken består av ett fåtal buskar och fem rabatter som innehåller olika sorters rosor. Buskarna i parken är solitärer med något undantag. De är gamla och har fått växa sig stora, se tabell 1 för de arter jag dokumenterat genom egen inventering. Träden i parken är både gamla och har låg vitalitet. En trädinventering av parkens samtliga träd är gjord 2009 och den visar att trädbeståndet är i stort behov av åtgärder, se tabell 2. Inget av träden har vid tidpunkten för inventeringen varit dött. Kolumnen längst till höger i tabell 2 redovisar varje vitalitetsgrads procentuella del av hela trädbeståndet. Antalet träd som vid inventeringen ansågs prioriterade att avverkas redovisas på nedersta raden. Parkens samtliga träd redovisas i tabell 3. För plan över trädens placering i parken se bilaga 1.

Tabell 1 Buskarter hittade i parken efter egen inventering

Vetenskapligt namn	Svenskt namn
<i>Caragana arborescens</i>	Häckkaragan/Sibirisk ärtbuske
<i>Syringa vulgaris</i>	Syrén
<i>Lonicera ssp.</i>	Rosen- eller Skogstry
<i>Viburnum lantana</i>	Parkolvon
<i>Cornus alba 'Sibirica'</i>	Rödbrokig kornell
<i>Euonymus europaeus</i>	Bened
<i>Spiraea ssp.</i>	Spirea olika arter

Tabell 2 Trädens vitalitet, 1= frisk, 5=död.

Vitalitet	Antal	Procent
1	10	7 %
2	21	14 %
3	70	47 %
4	48	32 %
Totalt	149	
Avverkning	21	14 %

Tabell 3 Trädinventering baserad på inventering gjord 2009 av arborister, kommunens material och egen inventering

Antal	Vetenskapligt namn	Svenskt namn
1	<i>Acer campestre</i>	Naverlön
1	<i>Acer ginnala</i>	Ginnalalön
18	<i>Acer platanoides</i>	Skogslön
2	<i>Acer pseudoplatanus</i>	Tysklön
1	<i>Acer negundo</i>	Asklön
1	<i>Acer platanoides 'Fassens Black'</i>	Rödbladig lön
1	<i>Acer tataricum</i>	Rysk lön
8	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Hästkastanj
3	<i>Alnus glutinosa</i>	Klibbal
12	<i>Alnus incana</i>	Gråal
19	<i>Betula pendula</i>	Vårtbjörk
1	<i>Betula pendula 'Yongii'</i>	Tårbjörk
1	<i>Carpinus betulus</i>	Avenbok
1	<i>Corylus avellana</i>	Hassel
1	<i>Corylus colurna</i>	Turkisk trädhasel
1	<i>Euonymus planipes</i>	Körsbärsbenved
1	<i>Fagus sylvatica</i>	Bok
9	<i>Fraxinus excelsior</i>	Ask
1	<i>Picea abies</i>	Gran
1	<i>Populus alba 'Nivea'</i>	Silverpoppel
1	<i>Prunus avium</i>	Fågelbär
3	<i>Prunus padus</i>	Hägg
2	<i>Quercus robur</i>	Skogsek
2	<i>Salix alba</i>	Vitpil
3	<i>Sorbus intermedia</i>	Rönn
29	<i>Tilia cordata</i>	Skogslind
6	<i>Tilia x europaea</i>	Parklind
5	<i>Tilia platyphyllos</i>	Bohuslind
3	<i>Tilia x vulgaris</i>	Parklind
1	<i>Tilia (ospecificerad)</i>	Lind
1	<i>Tilia (ospecificerad)</i>	Lind
6	<i>Ulmus glabra</i>	Skogsalm
2	<i>Ulmus glabra 'Horizontalis'</i>	Paraplyalm
1	<i>Viburnum lantana</i>	Parkolvon

6.2 Belysning och markmaterial

Delar av parken är idag mörk. Belysningen längs med åpromenaden som löper längs vattnet har blivit utbytt, den gamla upplevdes som bländande. Kommunen har även planer för att förändra och tillföra ny belysning i parken. Belysningen ska bli mer enhetlig än den är idag. Kommunen har anlitat en konsult som har gjort ett förslag på hur belysningen i parken kan förändras. Bland annat så planeras belysningen vid scenen bytas ut, vid lekplatsen ska strålkastare sättas ut, och effektbelysning i träd⁴. Alla parkens gångvägar har en slityta av stenmjöl, med undantag för en asfaltgångväg som löper längs södra sidan. Vid lekplatsen och utomhusgymmet består markmaterialet av gummiastfalt.

⁴ Mailkontakt med Pernilla Logren, Norrtälje Kommun 2011-02-04

6.3 Skötsel

Drift och underhåll av Norrtälje Kommuns gator och parker är sedan 2001 utlagt på entreprenad. Entreprenaden utförs i form av funktionsentreprenad. Anvisningarna till entreprenören innehåller information om vilken funktion och utseende de olika ytorna ska ha. Norrtälje kommun (2008), skriver i förfrågningsunderlaget till driftentreprenören skötselanvisningar om hur ytorna kan skötas, dessa är enbart rekommendationer som entreprenören inte måste följa. Jag har valt att beskriva tre olika poster i skötselanvisningarna till entreprenören som är av extra intresse för ett utvecklingsförslag.

Parkens alla stora gräsytor betecknas som prydnadsgräsmattor. De ska hållas rena från skräp, vissna växter, löv med mera. Höst och vårstädning ska genomföras. Längden på gräset skall vara mellan 40mm och 80mm, även mot hinder och kanter, planteringar, grus och sandytor. Träd som står i gräsytor ska skyddas mot gräsklippare eller trimmer. Alternativ till skydd kan vara öppen jord eller planteringar runt stammen. Stam- och rotskott får inte förekomma. I rosrabatterna får inga vildskott och döda grenar förekomma. Växtjorden ska hållas lucker och rosorna ska skötas så att blomningen maximeras.

6.4 Områdesbeskrivningar

Parken kommer att beskrivas i områden för att det ska bli lättare att få en översikt. I diskussionen och utvecklingsförslaget kommer samma områden att gälla. Se figur 4 för en översikt och bilaga 2 för mer detaljerad plan över parkens olika delar.



Figur 4. Societetsparken, översikt

6.4.1 Område A

Området består av många snirklande grusgångar. Mellan dessa finns det gräsytor med stora träd som står ganska tätt, se figur 5. Inom området finns även utomhusscenen, se figur 6. Framför denna finns en grusplan där det på sommaren ställs ut bänkar. Platsen har en naturalistisk utformning och de träddarter som förekommer mest är lind (*Tilia ssp.*), ask (*Fraxinus excelsior*), hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*) och skogslönn (*Acer platanoides*).

6.4.2 Område B

Den här delen av parken innehåller inte enbart större träd utan även mindre träd och dessutom har området störst artdiversitet. Här finns bland annat ginnalalönn (*Acer ginnala*), Körsbärsbenved (*Euonymus planipes*), Hägg (*Prunus padus*) och Fågelbär (*Prunus avium*), se figur 7 och 8. Vid långsidan av tennisbanan finns två rabatter med rosor. Vid tennisbanorna finns ett café som är öppet under sommarmånaderna.

6.4.3 Område C

Här finns en stor lekplats med ett lekskepp, sandlåda och gungor, se figur 9. Markmaterialet på lekplatsen är gummiastfalt.

6.4.4 Område D

Den här delen av parken består till största delen av stora gräsytor, se figur 10. I västra delen av området finns en rundel med rosor. Från rundeln utgår fyra grusgångar varav den ena löper västerut hela vägen bort till slutet av parken, se figur 11. Längst bort i parkens ena hörn ligger utomhusgymmet, se figur 12. I den här delen av parken finns de flesta av träderna som enligt trädinventeringen från 2009 är utdömda. Men det finns även en "nygammal" lindallé som flyttades dit i augusti 2006. Lindarna hade stått på en plats i centrala Norrtälje, anledningen till att de flyttades till Societetsparken var att platsen skulle bebyggas. Kommunen hyrde in en specialmaskin och de rotbeskars två gånger innan de flyttades till sin nuvarande plats i Societetsparken. Lindarna (*Tilia ssp.*) ersatte Skogsalmar (*Ulmus glabra*). En del av almarna var sjuka.



Figur 5. Ingången till parken från staden.



Figur 6. Utomhusscenen.



Figur 7. Området bakom scenen i mitten av bilden. Syns ett stort exemplar av Hassel (*Corylus avellana*).



Figur 8. Många av de mindre träderna har stark karaktär.



Figur 9. Lekplatsen med lekskeppet i bakgrunden.



Figur 10. Stora öppna ytor.



Figur 11. Rester av en björkallé som utgår från rundeln med rosor.



Figur 12. Utomhusgymmet med en stor Vitpil (*Salix alba*) i bakgrunden.

7. Överväganden inför formulering av utvecklingsplan

Vid skapandet av ett utvecklingsförslag finns det mycket som måste övervägas. I det här kapitlet behandlas olika aspekter som är viktiga för en hållbar utveckling av Societetsparken. De olika aspekterna som berörs i detta kapitel är: parkens funktion, befintliga förslag som finns för parkens utformning, parkens historia dess växtmaterial och skötsel. Dessutom görs en jämförelse mellan Societetsparken, Pildammsparken och Vasaparken.

7.1 Parkens funktion

Societetsparken fyller som tidigare nämnts många funktioner. Men de tydligaste funktionerna är lek och idrott. Lekplatsen, tennisbanorna och de större gräsytorna är de platser som används mest. På sommaren används gräsytorna även till picknick och som plats att sola. De stora gräsytorna inom



Figur 13. Societetsparken, översikt

område D har stor betydelse för parkens funktion. Här är det viktigt att hålla ytorna så öppna som möjligt, se figur 13 för översikt över parken. Men alla delar av parken fyller ingen direkt funktion såsom ytorna i område D. Delar av område A där entrén till parken ligger används inte, förutom till promenader till och från staden eller parken. Här finns förutom längs med åpromenaden ingen plats att sitta ned en stund. Den del av område A som fyller en direkt funktion är utomhusscenen. I område B ligger tennisbanorna och de används flitigt under sommaren, det är den tydligaste funktionen som den delen av parken fyller. Område C har också en tydlig funktion då lekplatsen ligger inom området, men funktionen skulle kunna förbättras. Mårtensson (2004) skriver att utförda studier visar att traditionella lekplatser, utan vegetation och med fasta redskap inte är det som barn föredrar som plats för lek. Barnen föredrar platser där lekredskapen ingår i en större helhet med bland annat vegetation och naturmaterial. Fallstudier har visat att vegetation som från början var tänkt som rumsavskiljare började användas av barnen som plats för lekar. Genom vegetation skulle lekplatsen kunna bli mer attraktiv.

I Norrtälje Kommun genomförs varje år en Nöjd kund indexundersökning (NKI). Undersökningen utförs genom en enkät som skickas ut till tusen personer. Frågorna berör synpunkter och önskemål om kommunens anläggningar, i dessa ingår även parker. Enkäten innehåller även frågor om vad medborgarna tycker om den aktuella driftentreprenörens insatser⁵. För att få en bättre bild av vad medborgarna tycker om Societetsparken och vad som kan bli bättre kan det kanske vara värt att göra något liknande som Malmö Stad gör med sitt projekt Veckans Park.

De årligt återkommande evenemangen, Custom Bike Show och American Car Show har växt mycket de senaste åren och skador på gräsmattor och träd förekommer varje år. Det finns en önskan om att hela parken inte ska användas till detta. Kommunen vill att parken ska bli mer av den finpark som den en gång i tiden har varit⁶. På Norrtälje Tidnings

⁵ Mailkontakt med Tom Johansson, Norrtälje Kommun 2011-02-17

⁶ Möte med Pernilla Logren och Tom Johansson, Norrtälje Kommun 2011-03-03

kommentarsfunktion finns en diskussion rörande Custom Bike Show. Det verkar som att stadens invånare är delade i två läger. Den ena sidan tycker att evenemanget är ett roligt inslag som gör att hela staden lever upp medan den andra sidan tycker att det är en stökig tillställning som tar alldeles för mycket plats. De tycker att evenemanget inte hör hemma i en park och skulle gärna se att det flyttade till en plats utanför själva stadskärnan (Norrtälje Tidning, 2011). Båda de ovan nämnda evenemangen upptar hela Societetsparken men även hamnområdet på andra sidan Norrtäljeån. Om Societetsparken ska byggas om och förändras till en park som håller riktig stadsparkkaraktär kommer dessa evenemang ha svårt att passa in i parken. Här är det frågan om Societetsparken ska erbjuda den funktionen, att dessa evenemang får fortleva inom parkens område.

Ytterligare en intressant aspekt är att hamnområdet som ligger på andra sidan vattnet mitt emot Societetsparken står inför en förändring. Idag består området av olika industrilokaler, butikslokaler och även två stora silos. Det var hit Roslagens bönder kom för att sälja de grödor de odlat på sina åkrar. Idag står lokalerna tomma och det finns förslag på att bebygga området och skapa en ny stadsdel. Delar av hamnområdet ägs av Lantmännen Fastigheter och de har gett tre olika arkitektbyråer i uppdrag att skapa varsitt förslag (Norrtälje Kommun, 2011b). Om dessa planer genomförs kommer hela hamninloppet med Societetsparken inräknad ändra karaktär helt. Och det kommer även att betyda att de ytkrävande evenemangen kommer att behöva flytta.

7.2 Befintliga förslag till förändring av Societetsparken

Kommunen har anlitat en konsult för att upprätta förslag på förändringar av parken. I dessa förslag ingår inte enbart Societetsparken utan även omkringliggande områden. Tanken med förslaget är att skapa tydligare rum för olika aktiviteter. Bland annat finns det förslag på att göra om entrén till parken. Anledningen till detta är dels att entrén till parken inte är tydlig, men det beror även på att det på andra sidan vägen planeras nybyggnation. De nya husen kommer att vara placerade så att den asfalterade bilvägen in till parken kommer att behöva flyttas. I förslaget som konsulten har upprättat flyttas infarten till parken cirka 50 meter söderut⁷. Att Societetsparkens entré kommer att påverkas av de nya byggnaderna är viktigt att ha i åtanke vid ett utvecklingsförslag

Norrtälje Kommun har påbörjat utbyte av belysning i parken och ett förslag från en konsult finns för fortsatta förändringar. Det huvudsakliga målet är att göra parkens belysningsarmaturer enhetliga och att göra parken mer trygg. Andersson (2000) skriver att många parker idag enbart är upplysta längs med huvudstråken medan de områden som ligger i anslutning till dessa är mörka. Det är så det till stor del ser ut i Societetsparken idag. Det förslag till förändrad belysning som finns är anpassat till hur parken ser ut idag. Vid förändring av vegetationen i parken kan ändringar och tillägg behöva göras. Societetsparken består till stor del av stora träd, ytorna är ganska öppna och det finns lite buskar och lägre vegetation. Det gör att de områden som ligger längs med huvudstråken inte känns särskilt otrygga. Men om fler buskar planterades skulle en del av ytorna inte bli lika öppna. Detta skulle innebära att även dessa skulle behöva belysas för att parken ska kännas trygg när det är mörkt.

⁷ Möte med Pernilla Logren och Tom Johansson, Norrtälje Kommun 2011-03-03

7.3 Parkens historia

Andréasson (2007) skriver att parkerna blev mer naturliga till sin utformning kring sekelskiftet 1900, inhemska trädslag som björk och lind började användas. År 1890 skriver Norrtälje tidning att omfattande planteringsarbeten sker i Societetsparken. Idag finns det procentuellt flest Björkar (*Betula ssp.*) och Lindar (*Tilia ssp.*) i parken. Trädbeståndet i parken idag består till största delen av inhemska arter och för att följa historien kan det vara av intresse att försöka följa det vid utvecklingen av parken.

Societetsparken i Norrtälje har två tydliga delar när det gäller helheten. Den västra delen av parken följer en mer naturalistisk stil med slingrande gångar och utan geometriska mönster. Den östra delen består av mer geometriskt formade delar. Det finns en cirkel med rosor, från denna löper raka gångvägar. Bucht (1997) skriver att den engelska mer naturalistiska stilen var på väg att försvinna under slutet av 1800-talet och att den formella, mer geometriska utformningen började ta över. Detta stämmer ganska väl med Societetsparken då den västra delen av parken troligtvis är den äldsta delen av parken då utfyllnaden av området och skapandet av parken skedde i etapper. Om hänsyn ska tas till parkens historia är de två delarna av parken viktiga utgångspunkter vid en utveckling av parken.

7.4 Jämförelse mellan Societetsparken, Pildammsparken och Vasaparken

Pildammsparken i Malmö, Vasaparken i Stockholm och Societetsparken i Norrtälje har en del saker gemensamt. De är alla tre något som skulle kunna kallas aktivitetsparker. De är inte enbart finparker dit människor går för att promenera eller sitta ned en stund utan de används till många olika aktiviteter. Pildammsparken och Societetsparken har på ett sätt en historiskt liknande bakgrund. Båda skapades inte från början som en offentlig park. Pildammsparkens första delar skapades till den Baltiska utställningen och Societetsparken första delar skapades för att badgästerna skulle ha en park att promenera i. Vasaparken var från början en park för folket, det var meningen att den skulle användas till lek och idrott.

Det som Pildammsparken och Vasaparken har gemensamt är att de är parker där man har lyckats med att kombinera aktivitetsparken med finparken. I Pildammsparken har Malmö stad satsat på att restaurera gamla delar av parken och planterat in fler växter. De har även valt att utveckla pildammarna genom att belysa dessa under kvällarna och dessutom lägga till musik till ljuset. Vasaparken har genomgått en stor ombyggnation. Arkitekterna som ritade parken studerade noga de olika aktiviteterna som förekom i parken under dygnets alla timmar. De har satsat på att göra parken tillgänglig och trygg för alla besökare och de har valt slitstarka material.

7.5 Växtmaterial

Växtmaterialet i Societetsparken är idag enformigt både gällande arter och uttryck. De flesta av träden i parken är mycket gamla och stora. Vid en upprustning av parken finns det anledning att ändra på detta på grund av flera olika anledningar. Sjöman & Lagerström (2007) skriver att i städer idag domineras trädbestånden av få arter. I gatumiljöer finns det färre arter än i parkmiljö men variationen är ändå inte stor. Att begränsa antalet olika arter inom stadsmiljö kan innebära risker. Den vanligaste risken är olika sjukdomar som kan slå ut en hel art. Ett exempel på detta är almsjukan som har orsakat att många gatu- och

parkmiljöer har förlorat de största träden. För att förebygga att detta kan en större mångfald av arter och sorter användas. Att använda fler arter kan bidra till att höja den rekreativa och hälsofrämjande funktionen som grönområden kan ha. En mångfald av arter har genom undersökningar visat sig vara positiv ur upplevelse- och hälsosynpunkt.

Eftersom de flesta av träden i parken är gamla så kommer de att behöva bytas ut inom en snar framtid. Detta medför en kostnad vid inköps- och planteringstillfället men även en stor skötselkostnad. En aspekt som kan diskuteras när det gäller plantering av stora mängder träd är trädets storlek vid plantering. Levinsson (2006) skriver att det idag finns studier som visar att det är lättare att etablera ett mindre träd än ett större, etableringen av större träd tar även längre tid. Vanliga argument för att plantera mindre trädstorlekar är att de ganska snabbt växer ikapp de större träden. Men om syftet med att välja den större trädstorleken är att ge platsen ett mer färdigt uttryck så fyller det större trädet sin funktion redan från början. En annan fördel med att välja en större trädstorlek kan vara att vandaliseringsrisken minskar. Det kan även vara så att det på grund av att det är en större ekonomisk satsning har en bättre vitalitet och får bättre etableringsskötsel.

7.6 Skötsel

Skötseln i Societetsparken är idag ganska intensiv eftersom parken betecknas som stadspark. På grund av att det är en stadspark så får den kosta lite mer i skötsel. Eventuella tekniska lösningar för att underlätta skötseln kan vara till exempel konstbevattning. Syftet med trädinventeringen som utfördes 2009 av Stockholm Entreprenad var att redovisa statusen på träden i parken vid entreprenadövertagandet. Den hade inte som syfte att bidra till en trädplan för parken. En trädvårdsplan för Norrtälje är planerad att utarbetas under 2011. Idag finns ingen trädplan och det är något som man måste ta hänsyn till vid ett utvecklingsförslag. Kommunen vill gärna spara gamla träd så länge som det går utan att de blir en säkerhetsrisk. Eftersom skötseln av parken får kosta lite mer kan kanske pengar läggas på att åtgärda gamla karaktärsträd som är mycket värdefulla.

8. Utvecklingsförslag

Parkens träd är i stort behov av en ordentlig inspektion och många av dem behöver bytas ut. De träd som anses särskilt värdefulla på grund av sin karaktär kan sparas om uppbyggande/restaurerande trädvård utförs. Längs med åpromenaden som går längs med hela norra långsidan av parken har det tidigare funnits en allé. Detta kan ses på kartan från 1945, se figur 3 på sidan 5. På ett äldre vykort taget från höjden bakom parken syns dessutom ganska nyplanterade träd stå utefter åpromenaden. Allén återskapas då det ger ett välordnat intryck. Ett förslag på en lämplig trädart som skulle fungera på platsen är Jättevitoxeln (*Sorbus aria* 'Gigantea'). Det är ett tåligt alléträd som tål både vind och salt. Det blommar i vitt under våren precis som sin släkting *Sorbus intermedia*, Vanlig oxel men sätter inte lika mycket frukt vilket gör att det inte ser lika skräpigt ut på hösten.

Längs med åpromenaden har belysningsarmaturerna bytts ut och det finns planer på förändringar och kompletteringar i resterande delar av parken. För att parken ska få ett enhetligt uttryck bör det inte finnas för många olika sorters belysning. Det är dessutom viktigt att tillföra annan belysning inne i grönytorna eftersom utvecklingsförslaget innebär mindre öppna ytor. Se figur 14 för översikt över parken.



Figur 14. Societetsparken, översikt

8.1 Område A

Träden i det här området består till största delen av så kallade skuggträd, vilket betyder att de oftast föredrar att inte stå alltför soligt och att de ger mycket skugga på grund av sin grenbyggnad och sina stora blad. Träden växer i gräsytor som idag får för mycket skugga för att kunna växa ordentligt. En annan orsak till att gräset inte ser friskt och grönt ut är de många snirklande grusgångarna i området. Människan väljer oftast den snabbaste vägen vilket gör att slitaget på gräset ökar.

De gamla träden i området behöver bytas, detta kan ske i etapper, de med lägst vitalitet ska bytas ut först. I första hand återplanteras de arter av Lind (*Tilia ssp.*), Gråal (*Alnus incana*), Hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*) och Skogslönn (*Acer platanoides*) som idag finns på platsen för att skapa samma karaktär. Ingen återplantering av Ask (*Fraxinus excelsior*) eller Skogsalm (*Ulmus glabra*) ska göras då de har sjukdomar. För att skapa mer variation planteras andra arter in som har andra värden som till exempel vårblomning och höstfärg. Arter som kan vara lämpliga:

- *Aesculus carnea* 'Briotii' – rödblommig hästkastanj, blir inte lika stor som vanlig hästkastanj.
- *Alnus incana* 'Aurea' – gulbladig al, blir inte lika stor som gråalen.
- *Betula ermani* 'Blush'- kamtjatkabjörk. Har ljus bark utan sprickor som flagnar. Societetsparken har en gång innehållit många björkar och detta kan vara ett roligare alternativ till den vanliga björken (*Betula ssp.*).
- *Prunus maackii* – blommor med vita blommor och har en bronsfärgad bark som gör ett finns inslag under hela året.
- *Prunus sargentii* – bergkörsbär, får många rosa blommor på våren och dessutom sprakande höstfärger.
- *Ulmus* 'Sapporo Autumn Gold'- en sort av Alm som hittills har visat sig vara resistent mot almsjukan, den har dessutom vackra höstfärger.

För att skapa en tydligare entré till parken kan en större yta skapas vid ingången med sittplatser och perennplanteringar för att ge ett välkomnande intryck. Även inne i området kan fler bänkar placeras. De många grusgångarna inom området skulle kunna minskas. Något som styrker detta är hur parken såg ut under mitten av 1900-talet, enligt flygfotot taget 1945 (se figur 3) syns det att det då finns färre grusgångar. För att undvika slitna gräsytor under träden skulle en del av dessa planteras med marktäckande buskar och perenner. Vegetationen runt träden skulle dessutom skydda mot skador och slitage på trädets rötter. Förslag på lämpliga buskar och perenner:

- *Rhododendron ssp.* – parken har tidigare innehållit en del rhododendron, idag finns bara en liten grupp kvar. Fler rhododendron skulle innebära mer vintergröna växter och vacker blomning.
- *Stephanandra incisa* 'Crispa' – ganska låg buske som fungerar som marktäckare med friskt grönt bladverk.
- *Taxus baccata* 'Repandens' – en låg idégran som täcker marken effektivt, ett vintergrönt alternativ tillsammans med Rhododendron.
- *Astrantia major*- *stjänflocca* - en ganska hög perenn som trivs i skugga.
- *Aruncus aethusifolius* 'Professor Lindquist'- koreansk plymspiera.
- *Epimedium x rubrum*- röd sockblomma, sprider sig lätt och täcker marken effektivt.
- *Lamium maculatum*- en låg marktäckare med rosa blommor.

8.2 Område B

Inom området ligger tennisbanan, det är den tydligaste funktionen som finns. Resterande delar av området består av utspridd vegetation, det finns få sittplatser och ingen annan tydlig funktion. Det område som ligger bakom scenen är idag mest en restyta.

De kvalitéer som finns inom området är vegetationen som är mer varierad än i de övriga delarna av parken. Här finns lägre vegetation i form av mindre träd och buskar som har stark karaktär. De stora träden inom området som har låg vitalitet ska bytas ut eller åtgärdas så de

inte innebär en säkerhetsrisk. De mindre träden/buskarna kan på grund av deras starka karaktär behållas så länge de inte utgör en säkerhetsrisk. Här kan fler träd och buskar planteras för att förstärka platsens redan varierande uttryck. De arter av buskar som idag finns i parken skulle kunna förekomma i lite större grupper inom detta område. Även de befintliga rosrabatterna skulle kunna utökas med de sorter som redan finns på platsen. Förslag på nya lämpliga arter av buskar och träd:

- *Acer pensylvanicum* – strimlönnen är ett lägre träd som har vackert strimmig bark.
- *Cornus mas* – körsbärskornell, buske/mindre träd som får många gula blommor.
- *Euonymus alatus* – vingad benved, ett tillskott av en tredje art benved i parken, *E. europaeus* och *E. planipes* finns redan. Den här arten har starka röda höstfärger.
- *Juglans mandshurica* – för att tillföra mer karaktär till platsen kan den manchuriska valnöten vara ett bra alternativ då den får en stor och bred krona.
- *Malus floribunda* – rosenapel tillför mer vårblooming.
- *Phellodendron amurense* – sibiriskt korkträd får en intressant bark och har ett karaktärsstarkt växtsätt.
- *Viburnum carlesii* – doftolvon, blir 1-2 meter hög och får vita blommor på våren.

8.3 Område C

Lekplatsen har nya redskap sedan 2008 och har dessutom blivit tillgänglighetsanpassad. Det som skulle göra platsen mer attraktiv är mer vegetation och fler sittplatser i direkt anslutning till lekytorna. De förslag som ges nedan har egenskaper som gör att de är lämpliga buskar och träd med bland annat egenskaper som starka grenverk för klättring och/eller tålighet för slitage vid rötterna.

- | | |
|--------------------------------|---------------|
| • <i>Acer tataricum</i> | Rysk lönn, |
| • <i>Amelanchier spicata</i> | Häggmispel |
| • <i>Carpinus betulus</i> | Avenbok |
| • <i>Salix purpurea 'Nana'</i> | Litet rödvide |
| • <i>Sambucus nigra</i> | Fläder |
| • <i>Sorbus aucuparia</i> | Rönn |
| • <i>Syringa vulgaris</i> | Syrén |

Källa: (Chronvall, 2010).

8.4 Område D

Den här delen av parken har i de stora dragen en mer formell och symmetrisk utformning, men den har ändå en ganska otydlig utformning. Gräsytor som används till lek och idrott är stora men i dessa står träd utspridda utan någon tydlig tanke bakom placeringen. Detta beror troligtvis på grund av att det tidigare funnits fler träd på platsen som med åren har tagits ner på grund av låg vitalitet eller av andra orsaker. Rosenrundeln och de fyra gångarna som utgår från den är rester av en mer symmetrisk utformning. Runt rundeln med rosor står det idag några exemplar av Gråal (*Alnus incana*) i en cirkel som inte är helt tydlig. Området

har även rester av en björkallé där träden inte är i bra skick. Vid utomhusgymmet står en mycket stor och gammal Vitpil (*Salix alba*) som enligt trädinventeringen 2009 har vitalitetsgraden 4.

Genom att anlägga en ny allé som utgår ifrån rosenrundeln skulle de symmetriska formerna bli starkare och dessutom skulle de trädgårdshistoriska idéerna följas då det troligtvis har funnits en allé här tidigare. Dessutom finns det redan en enkel rad med Lindar (*Tilia ssp.*) längs med områdets södra delar. För att ge området ett enhetligt uttryck kan Kungslinden (*Tilia x europaea* 'Koningslinde') vara ett bra alternativ, det är en Lind som har ganska smal kronform och som inte skjuter så mycket rotskott. Denna sort kan även väljas vid återplantering av Lind (*Tilia ssp.*) i område A. Att anlägga en ny allé skulle även kunna bidra till att leda in de besökare som kommer från gästhamnen in i parken. Rosenrundeln i området omplanteras med samma sorters rosor men för att slippa öppen jord i rabatten planteras en låg marktäckare in. Rosenrabatten kan även kompletteras med symmetriskt placerade perennplanteringar. De öppna gräsytona ska behållas i så stor utsträckning som möjligt så de inte förlorar den funktion den har. Eftersom området innehåller flest träd med låg vitalitetsgrad behöver många av träden inom området bytas ut. Vid återplantering kan träden gärna planteras i grupp med mattbildande perenner under. De träd som planteras in kan med fördel ha en smal kronform, det gör att de tar mindre plats och dessutom skuggar de mindre än ett träd med bred krona. Förslag på lämpliga träd och perenner som marktäckare under träden:

Träd

- *Acer platanoides* 'Columnare' Pelarlönn
- *Quercus robur* 'Fastigiata' Pelarek
- *Salix alba* 'Chermesina' Korallpil

Perenner

- *Geranium endressii* Spansknäva
- *Geranium macrorrhizum* Flocknäva
- *Lavandula angustifolia* Lavendel

9. Diskussion

Metoden jag har använt för att komma fram till ett utvecklingsförslag har fungerat bra. Det som har varit av stor vikt för arbetet är att jag har hittat mycket information om parkens olika funktioner och brukargrupper. Det faktum att det fanns en nyligen utförd trädinventering av parkens samtliga träd har underlättat mitt arbete då det skulle ha varit tidskrävande att göra en egen inventering. Det material och de svar jag fått genom Norrtälje Kommun har varit avgörande för att arbetet skulle gå att genomföra.

Litteraturen rörande Societetsparkens historia innehåller en del tveksamma källor, det har inte varit alltför lätt att hitta information och litteraturstudien bygger på ganska många korta textstycken. Det som talar för att informationen är korrekt är att den upprepas i flera av de källor jag hittat. De trädarter som redovisas i tabell 3 bygger på en sammanställning av en trädinventering gjord 2009, Norrtälje Kommuns eget material och egen inventering. Det kan finnas fler sorter som inte redovisas eftersom trädinventeringen är gjord då träden inte har löv, vilket försvårar en inventering. Dessutom är placeringen av träden i bilaga 1 och 2 inte exakt då den bygger på en sammanställning av Norrtälje Kommuns ritningar och den utförda trädinventeringen från 2009.

9.1 Utvecklingsförslagets påverkan på parkens funktion

Generellt kan nämnas att det går att förändra mycket i parken utan att funktionen påverkas. Den funktion som kan störas av en förändring av parken är de stora evenemangen som nämnts tidigare. Om de ska fortsätta att förekomma i parken kommer de behöva anpassa sig till att gräsytorna främst i område A kommer minska och det kommer att finnas lite mindre ytor att använda även i de övriga områdena. I område A kommer funktionen inte påverkas av utvecklingsförslaget, det kan istället bidra till en ökad funktion. Detta på grund av att entrén till parken blir mer tydlig vilket kan fungera som en mötesplats, eller en plats att sitta ner en stund. Området omkring scenen kommer inte att påverkas utan kan behålla den funktion det har idag. I område B förändras inte funktionen märkbart. Platsen har ingen tydlig funktion förutom tennisbanan och den kommer inte påverkas. De gräsytor som finns inom området används inte i så stor utsträckning till lek och idrott, vilket innebär att mer vegetation inte kommer påverka användandet av området. I område C berörs inte funktionen, att mer vegetation tillkommer kan istället bidra till ett mer tydligt rum för lekytan. Område D påverkas genom att gräsyornas utformning förändras, genom att träd planteras in i grupper istället för att stå som solitärer. Det behöver inte betyda att funktionen försämras.

9.2 Utvecklingsförslagets påverkan på skötseln av parken

Att plantera perenner eller buskar under träden i område A kräver ganska intensiv etableringsskötsel. Men när plantorna väl är etablerade innebär det ett underlättande av skötseln. Parkens gräsmattor är alla klassade som prydnadsgräsmattor men i område A är det svårt att uppnå målen om friska och gröna gräsmattor på grund av att träden skuggar för mycket och på grund av slitage. Norrtälje kommun (2008) skriver att gräset i prydnadsgräsmattorna ska vara 40mm – 80mm högt, även mot hinder, kanter med mera. Genom att byta ut gräset mot buskar eller perenner inom de mindre gräsytorerna i området

kommer det på längre sikt underlätta skötseln och ge ett mer välskött intryck. Dessutom minskar risken för skador på trädens stammar och rötter i samband med skötseln. Det gäller även i samband med evenemang då det vistas mycket folk i parken. Detta gäller även i område D där de träd som idag står utspridda i de stora gräsyrtorna till stor del byts ut. De nya träden planteras i grupper med marktäckare under vilket underlättar skötseln av gräsyrtorna. I område C och D ska rosenrabatterna återplanteras och kanske utökas. För att undvika öppen jord i dessa där ogräs kan etablera sig planteras en låg marktäckare in. Det kommer till en början kräva intensiv skötsel men med tiden kommer det att innebära ett underlättande av skötseln. Enligt Norrtälje kommuns skötselråd ska stam- och rotskott på träd avlägsnas en gång per år. Många av Societetsparkens träd är av släktet Lind (*Tilia ssp.*) och det är ett släkte som generellt skjuter mycket stam- och rotskott. I utvecklingsförslaget ingår återplantering av de trädarter som idag förekommer i parken, Lind (*Tilia ssp.*) är en av dessa arter. Genom att plantera in sorten Kungslind (*Tilia x europaea* 'Koningslinde') som inte skjuter så mycket skott kan skötseln av parkens träd underlättas.

9.3 Möjligheten att återskapa parkens historia utan att funktionen påverkas

Det går att återskapa ganska mycket av parkens historia utan att funktionen försämras. Parken består i stora drag av två delar, den mer naturalistiska och den formella. Dessa två delar kan med fördel förstärkas utan att funktionen påverkas. Genom att minska antalet grusgångar i område A underlättas skötseln och funktionen påverkas inte. Områdets främsta funktion är utomhusscenen och dess evenemang, de andra delarna av området används mest som transportsträcka till eller från parken. Genom att ta bort en del av grusgångarna blir vägen in i parken mer tydlig. I område B har det troligtvis funnits fler växter med varierande uttryck vilket i utvecklingsförslaget föreslås förstärkas, då det inte påverkar funktionen. Område D har tidigare haft en mer formell och symmetrisk framtoning, det kan förstärkas utan att de stora gräsyrtornas funktion påverkas. Här kan istället fler ros- och perennplanteringar bidra till att skapa en samlingspunkt.

Källförteckning

Andersson, B. (2002). Planera för trygghet i offentlig miljö. *Gröna fakta*. SLU: Alnarp.

Andersson, T. (2000). *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. 4: Erik Glemme (1905-1959). S. 221-228. Stockholm: Byggförlaget.

Andréasson, A. (2007). Trädgårdshistoria för inventerare. *CBM:s skriftserie* (19) s. 32-34 [online]. Tillgänglig: <http://www.pom.info/publ/skrift19.pdf> [2011-02-03]

Bucht, E. (1997). *Public Parks in Sweden 1860-1960, the planning and design discourse*. Doctoral thesis. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae Agraria nr 56. Department of Landscape Planning, Alnarp: Swedish University of Agricultural Sciences.

Chronvall, S. (2010). *En handbok i utformning av förskolors utemiljöer, trädgårdar att lära och leka i*. Examensarbete vid institutionen för Stad och Land. Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna.

Gunne, N. (2007). Modernt avstamp i historisk park. *Arkitekten, november 2007* [online]. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s32347> [2011-01-27]

Kjellberg, C. (1922). *Norrtälje stads historia 1622-1922, dess historiska utveckling*. S. 178-181. Norrtälje: Norrtälje Tidnings Boktryckeri A-bol.

Larsson, K & Larsson, L. (2008). *Gamla Norrtälje ca 1850-1850, samt Krogar och Brännvinets historia*. Norrtälje: Utgiven i samverkan med Roslagens Fornminnes- och Hembyggsförening.

Levinsson, A. (2006). *Etablering av stadsträd, vad är etablering och vilken betydelse har trädets storlek*. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Lijsing, P.M. (1947). *Norrtälje stad, en historisk beskrivning med karta*. Norrtälje: Utgiven av Roslagens Fornminnes- och Hembyggsförening.

Lijsing, P.M. (1968). *Norrtälje och dess ortnamn*. Norrtälje: Utgiven av Kulturnämnden Norrtälje.

Malmö Stad (2011a). *Åtgärdsprogram, Hej Västra Innerstaden* [online]. Tillgänglig: http://www.malmo.se/download/18.781896bd12b176447858000568/atgardsprogram_hejv_i_100826.pdf#search='pildammsparken+%2Bhektar' [2011-03-11]

Malmö Stad (2011b). *Pildammsparken* [online]. Tillgänglig: <http://www.malmo.se/Medborgare/Idrott--fritid/Natur--friluftsliv/Parker/Parker-A-O/Pildammsparken.html> [2011-01-27]

Malmö Stad (2011c). *Veckans park* [online]. Tillgänglig: <http://www.malmo.se/Medborgare/Idrott--fritid/Natur--friluftsliv/Parker/Veckans-park.html> [2011-02-03]

Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken, en studie av utomhuslek på förskolegården*. Doctoral thesis. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae Agraria nr 464. Department of Landscape Planning, Alnarp: Swedish University of Agricultural Sciences. S. 19-20.

Nolin, C. (1999). *Till stadsbornas nytta och förlustande, den offentliga parken under 1800-talet*. Stockholm: Byggförlaget.

Norrtälje Kommun (2008) Förfrågningsunderlag. *Beskrivning av tekniska arbetsuppgifter Teknik 06*. SF1.1, handling 06:52.

Norrtälje Kommun (2011a). *Norrtälje Hamn* [online] Tillgänglig:

<http://www.norrtalje.se/Trafik-och-infrastruktur/Buss-bat-och-tag/Norrtalje-hamn/> [2011-03-04]

Norrtälje Kommun (2011b). *Tre arkitektförslag för Norrtälje Hamn* [online] Tillgänglig:

<http://www.norrtalje.se/Bygga-bo-och-miljo/Kommunens-planarbete/Norrtalje-hamn/> [2011-03-04]

Norrtälje Tidning (1890). Nr: 85, 25 oktober, s. 2.

Norrtälje Tidning (2011). *Dags för invasion av extrema hojar*. [online] Tillgänglig:

<http://norrtaljetidning.se/nyheter/1.849865-dags-for-invasion-av-extrema-hojar> [2011-03-04]

Norrtäljetk (2011). *Historia* [online] Tillgänglig:

<http://www.norrtaljetk.com/homepage/historia.html> [2011-03-04]

Ortogonal (2011). *Sienapriset till Vasaparken* [online]. Tillgänglig:

<http://www.ortogonal.se/nyhetsarkiv/sienapriset-till-vasaparken.html>. [2011-02-17]

Pehrsson, P.J. (1986). *Malmö, parkernas stad*. Malmö: Malmö Gatukontor.

Pehrsson, P.J. (2000). Erik Bulow-Hube (1879-1963). I: Andersson, T. Jonstoj, T. Lundquist, K. (red). *Svensk trädgårdskonst, under fyrahundra år*. S. 162-171. Stockholm: Byggförlaget.

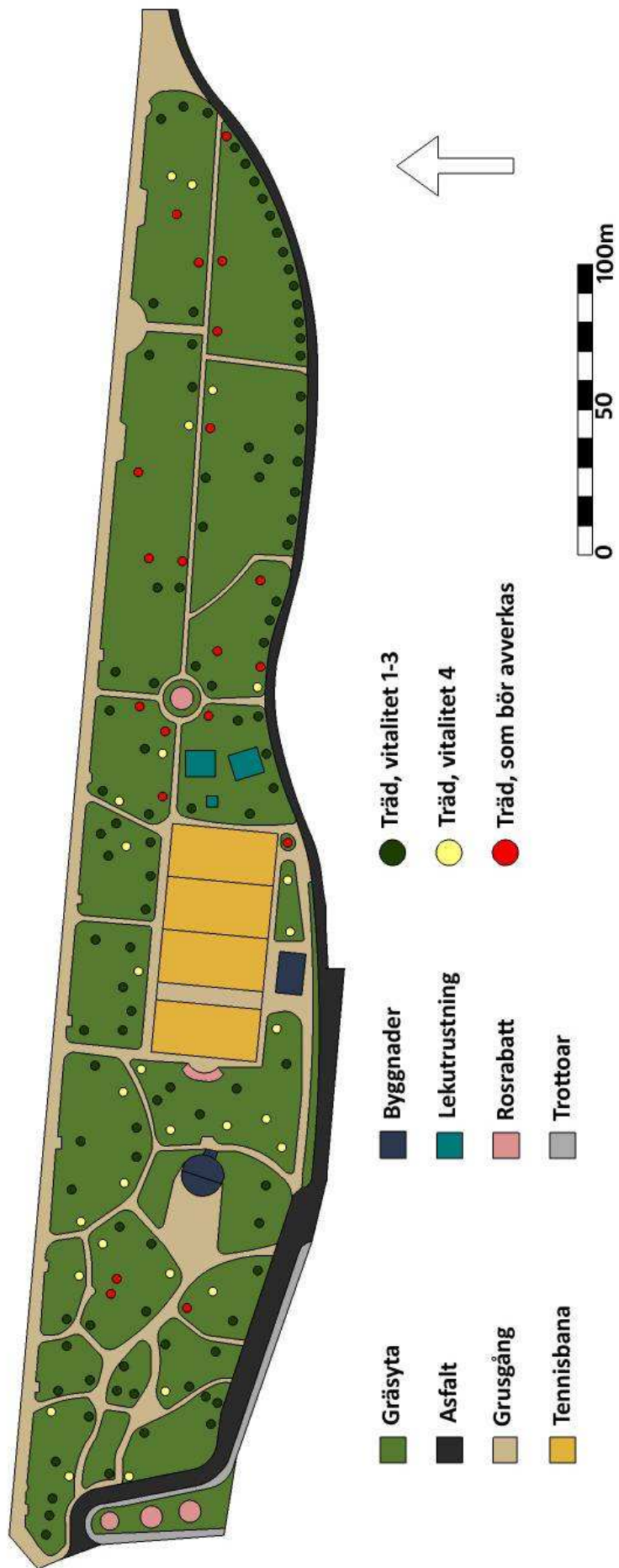
Roslagsmuseet Norrtälje (1988). Norrtälje genom seklerna. *Stiftelsen Roslagsmuseets Skriftserie* (3), s. 25

Sjöman, H. & Lagerström, T. (2007). Stadens hårdgjorda miljöer som växtplats. SLU: Alnarp.

Stockholm Stad (2011). Stadsbyggnadskontoret. *Markanvändning och exploateringsgrad*.

[online]. Tillgänglig: <http://www.sbk.stockholm.se/DP-PLAN/Sabb1/Trefyra.htm> [2011-03-11]

Bilaga 1. Trädens vitalitetsgrad



Bilaga 2. Societetsparken, översikt

